

SZÉKELY MIKLÓS

Tárgyi valóságok összefonódásai a dualizmus kori hazai iparmúzeumokban

A 19. század utolsó évtizedeiben Magyarország ipari és közgazdasági modernizációja vált a múzeumfejlesztések motorjává, amelyhez majd csak a századfordulón kapcsolódott hozzá a képzőművészeti gyűjtemények elhelyezésének igénye. A kiegyezést követő három évtizedben a múzeumalapítások ügyét a kereskedelmi és iparfejlesztés, a közgazdasági rendszer modernizációja, a regionalizmus és a nemzeti jelleg erősítését szolgáló törekvések formálták. 1867–1897 között három iparmúzeum és négy iparmúzeumi épület (Budapest, 1887–1889, Marosvásárhely, 1890–1893 és Kolozsvár, 1896–1898, 1903–1904), egy mű- és iparmúzeum (Iparművészeti Múzeum, Budapest, 1893–1896/1897), egy természettudományi (Nagyszében, 1894–1895), egy helytörténeti (Bihar Megyei és Nagyváradai Múzeum, 1895) és egy régészeti múzeum (Aquincumi Múzeum, 1894) épült fel. A korszak ipari jellegű múzeumai a teljes múzeumépítkezések több mint felét teszik ki. Jellemzően kettős, azaz oktatási és múzeumi funkciókat egyesítő intézmények jöttek létre, területi eloszlásukat tekintve pedig a főváros és Erdély különböző városai dominálnak. Elsőként az Országos Képtárból Szépművészeti Múzeummá alakuló intézmény létrejötté és palotájának elkészülte (1896–1906) törte meg a régészet, az iparmúzeumok, iparművészeti múzeumok és a regionális vagy helytörténeti múzeumok alapításának sorozatát.

A megismerhetőség kérdése

Az 1867 után alapított iparmúzeumok és a hozzájuk kapcsolódó ipariskolák ma jelentős részben az országhatárokon kívül vannak. Kolozsvár, Marosvásárhely iparmúzeumai, Arad, Temesvár, Kassa, Székelyudvarhely, Brassó és Selmecbánya ipariskolái mellett Budapesten (Újpesten) és Szegeden kutathatók hasonló intézmények a mai határokon belül. Kutatásuk tehát olyan levéltárak, adattárak és archívumok világához kötött, amelyek az elmúlt évszázadban impériumváltások, intézményi átalakulások, összeolvadások, megszűnések során gyűjtötték be tárgyaikat, halmozták fel archív anyagaikat és rendezték kiállításait. Az archívumok titkos világának egyik legnagyobb hatású elméletirója, Wolfgang Ernst tézisében a levéltár dokumentumanyagával mint a múlt egy szeletének sajátos rend szerinti leképezésével áll szemben a

történetírói praxis. A két logika, a két rend egymással összebékíthetetlen, s akkor még nem vetettünk számot az e tanulmánykötet alapszövegében elemzett regényírói attitűddel.¹ Pedig a történetíró, véli Ernst – az irodalmi fikció motívumképzésével megegyező mechanizmusok szerint – „cseppfolyósítja” az archívum titkait. „Abban a pillanatban, amikor megszakad a dokumentumok és a hatalom közötti kötődés, megszűnnek az archívumot érintő korlátozások, és elkezdődik a történész utólagos munkája.”² A fő kérdés, hogy esetünkben mi okozza a dokumentumok és a valóság közötti kötődés megszűnését: vajon szándékolttság, az impériumváltásokból adódó folyamatos újraeljárások, a dokumentumok felszámolódása, vagy az egymást követő politikai rendszerek eltérő igények szerint strukturált szakértelme?

Ahogy a múzeumokról a megütközés helyeként értekező Peter Sloterdijk megfogalmazta, a memóriaintézményeknek tulajdonított történeti narratívák (ideológiák) a falaikon kívül íródnak.³ A határokon kívülre került magyar kultúrkinccset őrző múzeumok történetének kutatója számára ez a felvetés a fentiekben felvázolt kérdések miatt a *feltételelességgel* bővül ki, ezek a történetek ugyanis csak erős kérdőjelekkel írhatók meg. A Kolozsvári Iparmúzeum – feladata, gyűjteménye az iparoktatással kialakított mintaszerű együttműködése révén – a legfontosabb, a budapesti Technológiai Iparmúzeum jelentőségével vetekedő iparfejlesztési intézménnyé vált. Történetének megismerhetőségét azonban nemcsak a négy évtized után 1926-ban megszűnt intézmény anyagának szórványos fennmaradása, szétszórattatása, hanem a fennállása negyedét kitevő utolsó nyolc éves időtartamra vonatkozó források hiánya, az 1918 nyarán megszakadó gyűjteményezés, megmaradt tárgyanyagának, levéltári anyagának fragmentáltsága és lappangása teszi kérdésessé. A fennmaradt anyag a kolozsvári Állami Levéltár, a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára, a kolozsvári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár, az Erdélyi Történeti Múzeum, az Erdélyi Néprajzi Múzeum táraiban lelhető fel.

A kolozsvári intézmény esetében még különösebb helyzet állt elő: egy már nem létező államforma és területi entitás tárgyalapú memóriaintézménye – múzeuma – többszörös áttétel után, egy harmadik ország más típusú memóriaintézményein – múzeumain és levéltárain – keresztül ismerhető csak meg. Sajátos csavart ad a történetnek, hogy az iparmúzeum név alapvetően megtévesztő, valójában az is megkérdőjelezhető, hogy a múzeum név alapján vélelmezett memóriaintézménnyel-e van dolgunk. A múzeumok alapfeladatai közül egy alapvetőt ugyanis biztosan nélkülözött: az iparmúzeumnak nem volt feladata a *megőrzés*, csak a gyűjtés, a bemutatás és az értelmezés. S noha a múzeum feladatának e négyes felosztását csak az International Council of Museums 1948-as létrejötte után rögzítették, ez valójában a korábbi gyakorlat rendszerezését jelentette.

1 Lásd Gyáni Gábor tanulmányát ebben a kötetben.

2 Ernst, 2008. 106.

3 Sloterdijk, 2012. 21.

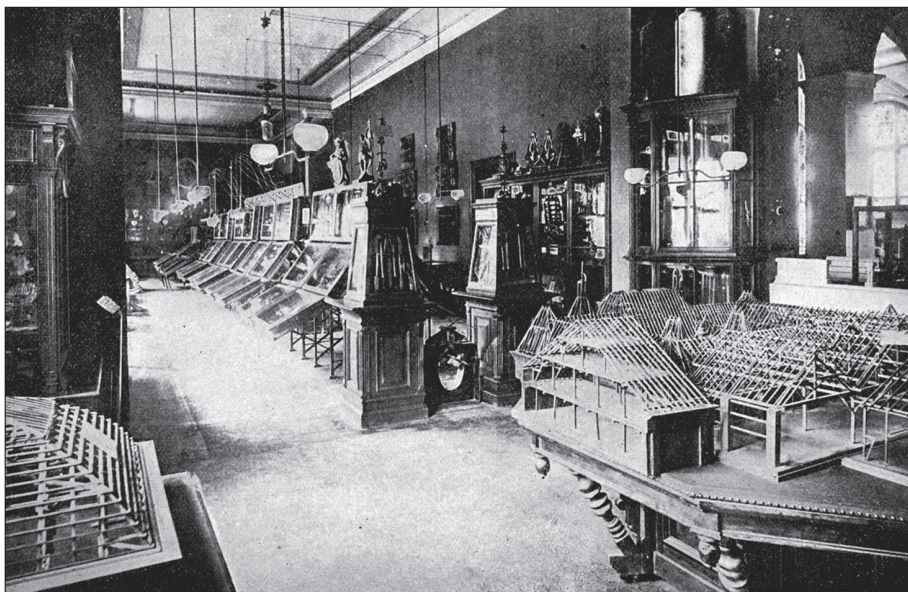
A budapesti Technológiai Iparmúzeum

A budapesti Technológiai Iparmúzeum létrehozását külföldi példák alapján az Országos Iparegyesület kezdeményezte. Első elhelyezésére Ráth Károly és Mudrony Soma 1879-ben a Vakok Intézetének Király utcai – bővíthető – telkét javasolta. Az iparfejlesztésen belül kezelt nagyipari és műipari (iparművészeti) irányzatok elválasztása, vagyis szakági specializációja, ekkor már a fogalmak szintjén is nyilvánvalóvá vált. A szerzők által iparintézetnek (iparmúzeumnak) nevezett intézmény feladata ekkorra már világosan elvált az ipari intézetnek azon másik ágától, „mely az iparművészeti múzeumban már létrejött”. A feladatnak az egyik oldalát „a művészeti irány”-t felkaroló iparművészeti múzeum mellett javasolták a technológiai iparmúzeum, vagyis a „technikai képesség fejlesztése tekintetében a szemléltető eszközök” biztosítását annak érdekében, hogy az „ujtások, javítások, és általában a jelesebb ipari készítmények megismertetésére is alkalom nyujtassék”.⁴ Az intézmény létrejöttének legfőbb akadálya az alkalmas helyiség hiánya volt. A tervek szerint ugyanis egy három nagyobb egységből álló muzeális intézmény jött vol-

1. kép. A Hauszmann Alajos által tervezett, 1887-1889 között tervezett budapesti Technológiai Iparmúzeum, 1890. Fotó: Rückwardt, Hermann Oskar. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest-Képtár. 000835

⁴ Ráth–Mudrony, 1879. 5.

2.kép. A budapesti Technológiai Iparmúzeum első emeleti kiállítási tereinek részlete, 1896. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest-Képtár. AN042969

na létre, ipari szerszámokból, munkagépekből, eszközökből és újabb találmányokból álló mintagyűjteménnyel, egy könyvtárral és rajzgyűjteménnyel, valamint állandó kézműkiállításnak helyet adó kiállítóterrel (1. kép).

Ráth Károly és Mudrony Soma 1879-es, a részletekre fókuszáló tervezetében az iparfejlesztés programján belül egységesen kezelt nagyipari és műipari (iparművészeti) irányzatok elválasztása, vagyis szakági specializációja már megfogalmazódott. A koncepció az intézmények együttes elhelyezését javasolta, új, állandó megoldást próbálva nyújtani az 1877 óta a régi Múcsarnok alagsori és földszinti helyiségeiben berendezett Mú- és Iparmúzeum számára is.

Az 1879-es koncepció alapján az állandó elhelyezéssel egyben megoldódott volna az iparművészeti múzeum helyproblémája is, az iparfejlesztés motorjának számító két intézményt közös telken és épületben helyezték volna el, ami „már csak azért is kívánatos, mivel az új iparművészeti múzeum tulajdonképpen csak egy ágát képezi az egész iparmuzeumi intézménynek, tehát a kettészakítás által az intézmény mindkét ágának szenvedni kell”.⁵ Az intézményt Hegedüs Lajos Candid m. kir. miniszteri tanácsos az 1879-ben Bécsben megnyílt Technológiai Iparmúzeum (Technologisches Gewerbemuseum) tapasztalataira építve és a legbiztosabb, legolcsóbb hazai nyersanyagra, a fára alapozva a Kerepesi úti Beliznay-kertbe javasolta elhelyezni.⁶ Az iparmúze-

⁵ Uo. 6.

⁶ A m[agyar] kir[ályi] Technológiai Iparmúzeum, 1896. 20.

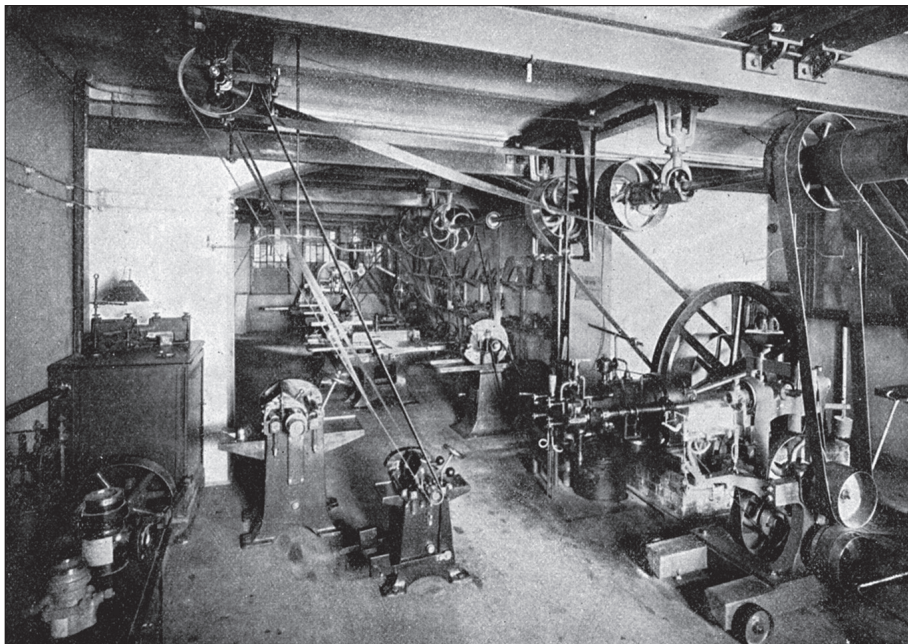
um a Monarchia és általában a német nyelvterület jellemző oktatási intézménye volt. De mit is értettek iparmúzeumon a korszakban? (2. kép.)

1880-ban Keleti Károly miniszteri tanácsos és Mudrony Soma, az Országos Ipartestület igazgatója *Emlékirat az iparmúzeum ügyében* továbbgondolta a kérdést, és megjelent az a három pilléren álló koncepció, amely leírta az iparfejlesztés és modernizáció szolgálatában álló iparművészeti múzeumból, iparmúzeumból és keleti múzeumból álló konglomerátumot. Az első feladata az esztétikai nevelés, a műízlés fejlesztése, a szín és anyag helyes megválasztása és a stílszerű gyártmányok, vagyis a „műipar bármely ágából nyert műtárgyaknak bemutatása”. A második pillér, a technológiai iparmúzeum az ipar bármely ágának az anyagismeretét, eszközeit, szerszámait, működő munkagépeit mutatta be. A harmadik, a „keleti” múzeum pedig a Balkán új országaiban – „délkeleti határainkon túl lakó népek és nemzetek” – előállított iparcikkek bemutatására szolgált, s ezáltal az ottani ipari tevékenység szürke foltjaira, a lehetséges exportra kívánta felhívni a figyelmet.⁷ A Kelet fogalom és az iparfejlesztés kapcsolatának elemzésére most nincs módunk, de kiemelném, hogy a budapesti Keleti Múzeum elnevezése és profilja megegyezett az Ausztria kelet-ázsiai expedíciója nyomán kelet-ázsiai iparművészeti tárgyakat bemutató bécsi Orientalische Museum alapításkori céljaival. A bécsi intézmény azonban hamarosan elvesztette az iparfejlesztésben neki szánt szerepet, és modern Wunderkammerre vált. Budapesten gazdaságföldrajzi szempontból racionálisabb döntést hoztak, a Keleti Múzeum a magyar ipari/iparművészeti termelés piacszerző expanzióját támogatta volna a Balkánon és Törökországban. A később Kereskedelmi Múzeummá átalakuló Keleti Múzeum a szerb, román, bolgár és európai török területek ipari termelését, közgazdasági, út- és kereskedelmi viszonyait feltárva segítette volna a magyar iparosok terjeszkedését, s magyar ipar exportalapú megerősítését.

A Technológiai Iparmúzeum a Belezna-y-kerti ideiglenes helyszínen 1883. június 24-én, adományokon és kedvezményesen beszerzett iparostermékekre alapozott alapgyűjteménnyel nyitott meg; működésének első hónapjaiban a fa- és fémipar újabb gépeit, szerszámait, kisipari gépeket és motorokat mutattak be, az iskolai funkcióhoz kapcsolódó szakelőadások és rajzgyakorlatok 1883 decemberében kezdődtek meg.⁸ Az iparoktatási rendszer integráns részévé az első tanév végén, 1884. július 1-jétől vált, amikor a budapesti Állami Középipartanodával egy szervezeti egységbe kapcsolták össze. Az iparoktatási iparmúzeumi rendszer nemcsak létrejöttében, de működésében is a gyors változások terepe maradt. A budapesti Technológiai Iparmúzeum gyűjteményei a fejlesztések dinamikáját követve változtak. A kezdeti évek fa- és fémipari mintagyűjteményébe nyersanyagok, félkész- és készárúk kerültek, le-rajzolásukkal és másolatok készítésével (lemintázásukkal) lehetőségget nyúj-

7 Keleti–Mudrony, 1880. 8–9.

8 *A magyar királyi Technológiai Iparmúzeum*, 1896. 20.

3. kép.

A budapesti Technológiai Iparmúzeum gépcsarnokának faipari osztálya, 1896. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest-Képtár. AN042965

tott az iparosok számára az újdonságok elsajátítására. A faipari gyűjteménybe famintaszorozatok, hajlított bútorok, a kocsigyártás eszközei és mintadarabjai, keretlécek mellett kész ipari termékek és szerszámok kerültek. A fémipari gyűjteményben vasércek, félkész termékek, hengerelt profilvasak, ajtó-, ablak- és bútorvasalások kaptak helyet díszlakatosmunkákkal, vasszerkezeti mintákkal és szerszámokkal kiegészítve. A funkcióbővüléssel kiszélesedett gyűjteményekbe később szövet-, bőr-, papír-, kerámiák, elektrotechnikai anyagok, félkész termékek, áruminták, szerszámok és gépek kerültek be (3. kép).

Az 1889 áprilisában átadott József körút – Népszínház utcai telken álló Hauszmann Alajos által tervezett épület lehetőséget biztosított a kezdeti fa- és fémipari profil kiterjesztésére a gyár- és kézműipar teljes spektrumára, gyűjteményi tárákkal, könyvtárral, rajztermekkel.⁹ A tárgyak növekedési üteme túlszűfolttséghez vezetett, így az egyes elavult termékeket az alapszabályban is rögzített lehetőségek szerint kiemelték a gyűjteményből. Ide tartoztak azok a gyorsan változó tárgyak is, amelyeket ekkoriban külföldön már csak ideiglenes kiállítások keretében mutattak be: a nyersanyagokat, a félkész termékeket, az egyszerűbb iparcikkeket, a széles körben ismert és használt szerszámokat, elsősorban a vidéki szakiskolák között osztották szét. Az iparmúzeum

⁹ Uo. 23.

gyűjteménytára emiatt idővel az ipariskola szertárává alakult: csak az előremutató, technológiai szempontból egyedi gyakorlati megoldást képviselő, valamint az oktatás során használható tárgyakat és berendezéseket mutatták be. „Általában a mai fejlett közlekedési viszonyok mellett nincsen már célja annak, hogy az összes iparok nyers anyagait, félkész és kész árúit, valamint úgynevezett technológiai munkafolyamokat állandóan kiállítsuk. De az iparok számának megsokszorozódásával pénzügyi szempontból lehetetlen is megfelelő, folyvást meg megújuló gyűjteményeket létesíteni.”¹⁰ A technológiai gyűjteményezés elavulttá vált, az állandó gyűjtemények helyét átvették a szakkiállítások. A 19. század végén még csak egyetlen ilyen jellegű eseményt szerveztek, egy országos szerszámkiállítást 1888-ban. A 20. század első éveitől az iparosoknak évente többször nyílt alkalmuk az újításokból inspirálódni: 1903-ban gépkiállítást, 1904-ben világítási és takaréktűzhely-kiállítást, 1905-ben szívórendszerű generátorgázmotor-kiállítást, 1906-ban pék- és cukrászati kiállítást, 1908-ban szappan technológiai kiállítást, 1909-ben kisipari gép- és szerszámkiállítást, 1910-ben bőripari kiállítást, 1913-ban pedig faipari kiállítást szerveztek.¹¹

Az 1890-es évek elejétől, központi költségvetésből működő, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó intézményként az oktatási, gyűjteményezési és bemutatási funkciók mellett feladata volt a vidéki ipar állandó monitorozása, a „szakismereteknek szemléleti uton való terjesztése”. A múzeumot éppen ez utóbbi jellege tette mai fogalmaink szerint kortárs és innovatív intézménnyé. Az innováció anyagi és eszközbeli eredményeinek, a legújabb fejlesztéseknek a központba helyezése indokolta, hogy az elavult, a korabeli szóhasználat szerint „meghaladott” anyagokat, eszközöket, berendezéseket kiemeljék a gyűjteményből, és az intézmény javára értékesítsék őket. A múzeum megőrző feladata itt is háttérbe szorult, Trefort érvelése szerint „az [budapesti] intézet célja nem a kézműiparnál használt szerszámok és eszközök történelmi összeállítása”.¹² A tárgyak történelmi értékének hiánya révén az iparmúzeumok az ipari modernizáció helyszínei voltak (4. kép).

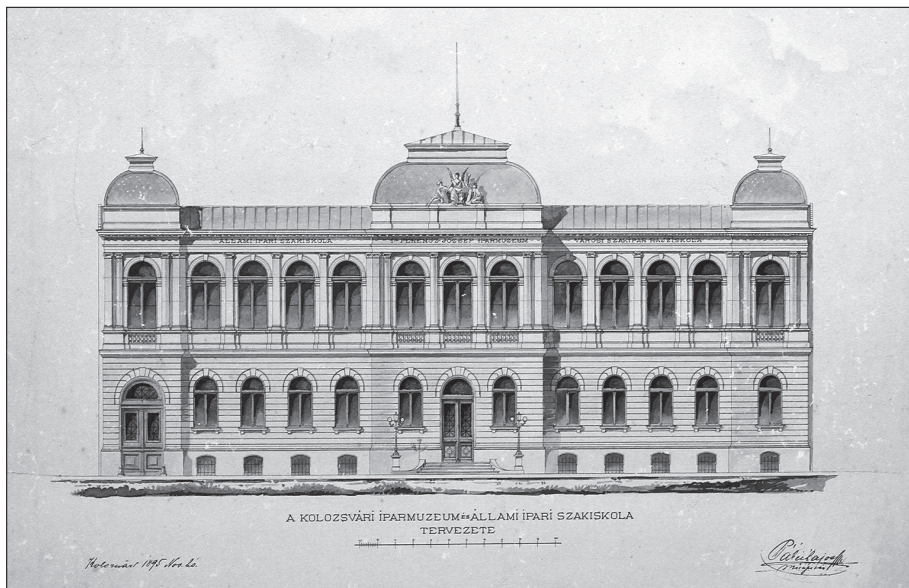
A budapesti Technológiai Iparmúzeum szakági irányítási jogköröket gyakorolt az ország különböző részein, a helyi nyersanyagokra és a történelmi kézműipari, háziipari vagy kisipari gyakorlatra alapozott iskolák és múzeumok felett. A történelmi szemlélet és a helyi lehetőségek kapcsolódtak össze akkor, amikor a reneszánsz kori ötvösség kolozsvári múltja a jövő forrásaként jelent meg a Kolozsvári Iparmúzeum kapcsán: „egykor kincses Erdély, hazája volt azon kézműiparnak, az ötvösségnek, mely zománczott és sodronyozott műveivel századokon át kitűnt.”¹³ A fenti sorokat papírra vető Hegedüs Lajos Candid m. kir. miniszteri tanácsos további iparmúzeumok alapítását javasol-

10 *A Magyar Királyi Technológiai Iparmúzeum alapításának...*, 1913. 27.

11 Uo. 28–36.

12 Jegyzőkönyv, 1881. 61.

13 Hegedüs, 1881. 41.

4. kép. A Pákei Lajos által tervezett, 1896-1898 között felépült kolozsvári Erdélyrészi Technológiai Iparmúzeum (I. Ferenc József Technológiai Iparmúzeum) és az Építő-, Fa-, és Fémipari Iskola közös épületének főhomlokzata. Tervezet. 1895 november. MUEKvGyLt. Pákei anyag, I-B-043. Reprodukció: Molnár Lehel

ta a magyar ipar „gócpontjaiban”: Budapest mellett Pozsonyban (és a bányavárosokban), Győrött, Veszprémben és Pécssett, Kassán, Munkácson, Nagyváradon, Temesváron, Kolozsváron, Brassóban és egy-két székelyföldi városban.¹⁴ A javasolt, nagyjából tizenöt iparmúzeumból végül három jött létre, a fővároson kívül kettő Erdélyben: az erdélyi országrészre kiterjedő hatókörrel Kolozsváron és a székelyföldi régió fővárosában, Marosvásárhelyen.

Erdélyrészi (I. Ferenc József) Technológiai Iparmúzeum, Kolozsvár

Az iskola megalapításakor, az alapításban és a szervezésben részt vállalók jellemzően a város iparostársadalmának megerősödését tűzték ki célul. Az erős kolozsvári ipar, az alapítók szándéka szerint egész Erdélyből vonzotta volna az iparostanoncokat, ahogy erre az intézmény hivatalos elnevezése – Erdélyrészi Technológiai Iparmúzeum – is utalt. Az Erdély fővárosában az egész országrészt kiszolgáló és gazdagító intézményegyüttes megalapítása nemcsak az ország „másik részének fővárosában” Budapesten működő Felső Ipariskola és Technológiai Iparmúzeum intézményeivel kelt versenyre, ha-

¹⁴ Uo. 41.

nem az Erdélyen belül már kialakult, vagy éppen akkortájt, központi segítséggel formálódó ipari központokkal. A már fél évszázada működő nagyszebeni iparmúzeum a szász iparosság alapvető intézményének számított, de emellett a kolozsvárral egy időben szerveződő marosvásárhelyi központú székelyföldi iparmúzeum is komoly konkurenciának ígérkezett, elsősorban a jelentős központi támogatása miatt: az intézmény megszervezését, majd működtetését Budapestről végezte a Székely Művelődési és Közgazdasági Egylet. Valós anyagi támogatást elsősorban a székelyföldi régió fejlesztésének nemzetpolitikai, közgazdasági szempontból kiemelt jelentőségét felismerő Baross Gábor nyújtott, aki jelentős anyagi források megmozdításával közvetlenül is támogatta az intézmény fejlesztését¹⁵ (5. kép).

Az ipari képzés támogatására létrehozott kolozsvári iparmúzeum megalapításának szándéka 1882-re nyúlik vissza, amikor gr. Schweinitz Gyula, a kolozsvári kamara levelező tagja tervezetet nyújtott be az iparmúzeum alapításáról.¹⁶ A tervezet értelmében a múzeum célja iparosok számára kül- és belföldön piacképes külföldi tárgyak mintáinak bemutatása; az ezek előállításához szükséges nyersanyagok, továbbá külföldi iparcikkek, gépek, műsze-

5. kép. A Pákei Lajos által tervezett, 1903-1904 között felépült kolozsvári I. Ferenc József Technológiai Iparmúzeum egyik tára. A képen a tervező látható iparoktatási módszertanát illusztráló tárlóval a háttérben. MUEKvGyLt. Pákei anyag, 5B/011. Reprodukció: Molnár Lehel

15 Bónis, 2003. 25–25.

16 Schweinitz, 1882.

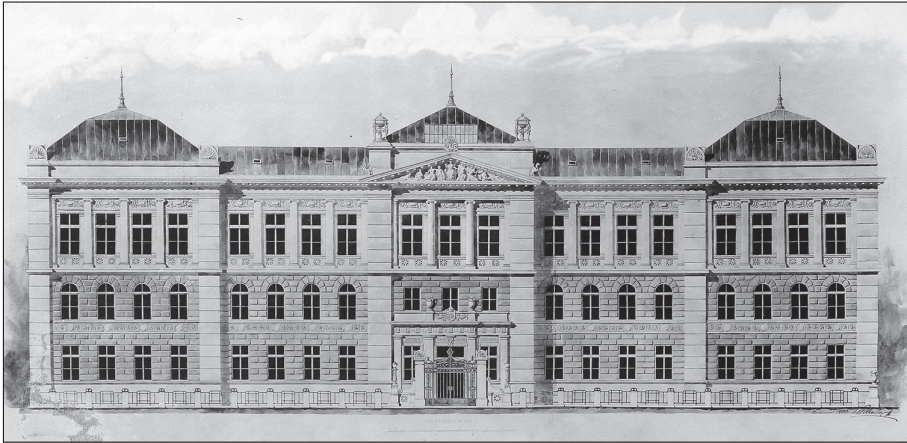
rek, szakipari rajzok és művek bemutatása hazai iparosok számára, valamint „elősegíteni a kivittelt kelet felé s megismertetni iparosainkkal a keleti ízlést”¹⁷. A terv szerint a múzeum öt osztálya magába foglalta volna az első osztályban a nyersanyagokat, a második osztályban a történeti és modern iparkészítmények mintáit, különösen a bel- és külföldön, de főleg Keleten egyaránt piacképeseket, a harmadik osztályban a technológiai jellegű gyűjteményt, az iparhoz és a földműveléshez szükséges műszereket, eszközöket, gépeket, a negyedik osztályban egy állandó ipar- és terménykiállítást, az intézmény ötödik osztálya pedig a külföldi gyártási mintákat, modelleket, valamint egy szakkönyvtárat. A javaslat egy vegyelemző állomás felállítását is tartalmazta. A kamara 1882. május 12-i ülésén tárgyalta és támogatta a tervezetet, bizottságot hozott létre kamarai tagokból (Sigmund Dezső, Bak Lajos, Fischer Vilmos, Finály Henrik, Hátsek Antal, Polcz Albert, Tauffer Ferenc, Tömösváry Miklós), a háziipari egylet igazgatója Békésy Károly, az országos gazdasági egylet titkára Gamauf Vilmos volt.

A Schweinitz-féle tervezetben megfogalmazottaktól eltérő struktúrában végül 1884-ben létrejött kolozsvári fa-, vas- és építőipari tanműhelyekhez kapcsolódó iparmúzeum inkább tekinthető az iparosképzés háttérintézményének, ipariskolai szertárnak, mintsem önálló muzeális intézménynek. Az intézmény 1884 és 1887 közötti háttérintézmény jellege 1887-ben változott meg, amikor Ferenc József látogatásának tiszteletére felvette az I. Ferenc József Iparmúzeum nevet. Az intézményt ekkoriban említették Kolozsvári Erdélyrészi Technológiai Iparmúzeum néven is, fenntartása ugyanekkortól az Államilag Segélyezett Építő-, Fa- és Vas-Ipari Tanműhelyekkel és a Központi Felsőbb Szakipar-Rajziskolával együtt valósult meg. A Kolozsvári Iparmúzeum létrejöttének és kortárs gyűjteményezési stratégiájának betöltéséhez alapvetően szükséges volt az iskola, „iskola nélkül, célja kevés s mihamarább az a hivatása, hogy modern régiség-gyűjteménnyé változzék át a közelmúlt éveiből, melyek szemléletre sem kiváló érdekűek. De a hozzá kapcsolt iskola, ipari tanintézet életet visz bele, a holt gyűjtemény a tanítás szemléltető alakjává s így a holtnak látszó tőke az élet és haladás forgalmi, ható eszközévé alakul át”¹⁸. Iskolai szertár és múzeumi gyűjtemény egymásba átfolyó helyzete és szerepe Erdélyben már ekkor másfél évszázados múltra tekintett vissza. Az 1730–40-es években a múzeum szó első magyar nyelvű megjelenéseivel párhuzamosan a nagyenyedi kollégium szertára a kortársak számára Erdély első „modern” múzeumaként tűnt fel.¹⁹ Ezt a szertárjellegűt az ipariskola-iparmúzeum komplexum első kolozsvári épülete, az első Pákei Lajos-féle épület is tükrözi, amely 1896 és 1898 között épült fel, megoldásaiban a korszak iskolaépítési logikáját és iskolaépítési szabályzatait követi: a Pákei Lajos kolozsvári és székelykeresztúri iskolaterveivel is rokonságot mutató, az 1896–

¹⁷ *Értesítő*, 1890. 8.

¹⁸ *Értesítő*, 1893. 10.

¹⁹ *Vita*, 1957. 614–629.

6. kép. A Pákei Lajos által tervezett, 1903-1904 között felépült kolozsvári I. Ferenc József Technológiai Iparmúzeum főhomlokzata. Tervezet. 1903. MUEKvGyLt. Pákei anyag, I-B-045. Reprodukció: Molnár Lehel

1898 között felépített ipariskola épületéhez a hátsó, udvari homlokzat közepén nyaktaggal kapcsolódott a technológiai gyűjtemények kiállítására, azaz maga az iparmúzeum. Az iskola félnyilvánosságú és a múzeum teljes nyilvánosságú a díszlépcsőház és a tanterem előtti folyosók által kijelölt koordináta-rendszerben, a maga fizikai valójában és képletesen is derékszögben metszette egymást.²⁰ A Kolozsvári Iparmúzeum alapgyűjteménye a vele szoros kapcsolatban álló ipariskolai oktatás szolgálatában lévő ipari szerszám-eszköz és mintagyűjtemény volt, hasonlóan a budapesti technológiai iparmúzeum gyűjteményéhez, amely tehát szerszám- és géptárból, a késztermékeket, nyersanyagokat bemutató mintatárból, rajztermekből, valamint műszaki ábra- és könyvtárból állt (6. kép).

A Kolozsvári Iparmúzeum 1884-es, a megnyitást követő első legfontosabb szakkiállítása 1889 júniusában tíz napig állt nyitva. A tárlaton Vadona János több mint három év és hét hónapos világ körüli útjának részeként kifejezetten a kolozsvári múzeum számára összegyűjtött kínai és japán *modern ipari tárgyakkól* álló anyagát mutatták be. Tudományos szempontból a kiállított tárgyak valójában döntően japán, kisebb részben kínai iparművészeti és kézműipari (háziipari) tárgyakkól álltak, amelyek később a Kolozsvári Iparmúzeum gyűjteményébe kerültek.²¹ A tárgyak között találunk háziipari jellegűeket (kosarak, fakanalak, fadobozok, orsó, fatányér, faváza, kisebb és nagyobb fonott tárgyak, különböző színű és formájú virágtartókosarak), amelyeket kézműipari tárgyak (porceláncsészék, -tálak, papírmasé tányér-

²⁰ Székely, 2015.

²¹ Értesítő, 1890. 25.

ka) és az iparművészethez sorolhatók (zsírkő szobrok, faragott elefántcsont vázák, kalldobozok, festett fatábla, festett selyemszalag) egészítették ki.

Az iparmúzeumok gyűjteményezési stratégiája a tárgyak modernségét, az iparfejlesztést, a kereskedelmi értéket tartotta szem előtt, a történeti értéket figyelembe vevő gyűjtés csak az egész állomány töredékére volt jellemző. A technológiai iparmúzeumok tárgyai elavulhattak, mintaadó szerepüket elvesztve kikerülhettek a gyűjteményből. A tárgy értékének, elavultságának a hagyományos múzeumra nem jellemző szemléletét tükrözi a Kolozsvári Iparmúzeum egyetlen ismert, 1910–1918 közötti évek gyarapodását rögzítő leltárkönyve is, mely – a korszak muzeális intézményeiben rendszeresített gyarapodási napló, leltárkönyv, szakleltárkönyv rendszerétől eltérő módon – bevételi és kiadási oldalpáron vezette a múzeum mindenféle rendű gyarapodását: a könyvtári anyag bővülése mellett nem csupán a tárgyananyag gyarapodása olvasható ki belőle, hanem a berendezési tárgyak beszerzése, sőt a háborús évek során formálódó szövetségek hű lenyomata is: 1916-ban leltárba vett német, osztrák, török zászló mellett 1917-től a bolgár állami zászló is helyet kap az egyéb berendezési tárgyakat gyűjtő B.5-ös állagban. Az intézmény eredeti ipari mintagyűjteményének nyilvántartása nem áll rendelkezésünkre, az alapgyűjtemény jellegéről az iskolai évkönyvek beszámolóiból nyerhetünk képet. Az ipari mintagyűjtemény (parketta-, tapéta-, épületasztalossági minták, mintalapok, fémmegmunkálási eszközök stb.) mellett ebbe a korszakba tartozik a háziipari és kézműipari modernizációt segítő Vadona-féle távol-keleti tárgye gyűjtés is.

A városhoz kötődő iparosok és a múzeum szerves együttéléséről az országos szinten szinte mozgalommá váló gyűjteménygyarapítás mellett az ideiglenes kiállítások is hűen tanúskodnak. A szinte kizárólag helyi kötődésű iparosok, gyárosok és gyűjtők anyagából rendezett kiállítások sem kizárólag az iskola profiljához, hanem az ipar minden ágához kapcsolódtak. Farkasházi-Fischer Vilmos kerámiatárgyai mellett látható volt Maetz Frigyes történelmi ón- és cinkkancsó-gyűjteménye, az ipariskola szabadkézi rajztanára, Molnár József (feltételezhetően kalotaszegi) festett bútorokból álló gyűjteménye, Binder Lajos iparfelügyelő tálakból, kancsókból, székely szövetekből álló gyűjteménye, a neves kolozsvári harangöntő, Andráschofszy Efraim harangjai, Seemann József lakatosmester kapurácsozata és Demjén Ágost lakatosmester kovácsoltvas felszerelési tárgyai.²² Az intézmény szorosabb kapcsolatot ápol a kalotaszegi faragó iparral, melynek ellenőrzésére 1912-től Ferdinánd József tanárt és Fogel Lajos főművezetőt bízzák meg, a magyarbikali faragóknak négyhavi tanfolyamot szerveznek²³ (7. kép).

A múzeum 1900 környékén megvalósult reformja során a gyűjtési profil elmozdult a gyűjtőfogalomként értelmezett iparmúzeum második (technológiai) pillérétől az első, az iparművészeti profilú tárggyűjtés felé. E tárgyak-

²² Értésítő, 1890. 57–62.

²³ Értésítő, 1912. 7–8.

7. kép. A kolozsvári I. Ferenc József Technológiai Iparmúzeum modern iparművészeti gyűjteményének részlete. MUEKvGyLt. Pákei anyag, 5B/011. Reprodukció: Molnár Lehel

nak azonban már a megőrzésével is számoltak. Ezt a váltást tükrözte a szintén Pákei Lajos tervei alapján 1904–1906 között, az ipariskolával szemben felépített múzeumépület is, amely a korszak iparművészeti múzeumi építészetével rokonítható, hasonlósága szembeötlő a Joseph Schultz tervezte és 1897–1900 között felépült prágai Iparművészeti Múzeummal. Az 1900 körül megfigyelhető újfajta gyűjteményezés a kortárs külföldi iparművészeti irányzatok felé fordult. A budapesti Iparművészeti Múzeum Radisics-féle reformjának hatása, a századforduló újító iparművészeti tendenciáinak gyűjtése és a „szecessziós” stílus oktatása a kolozsvári intézmény gyűjteményében és az oktatásban is megfigyelhető. Az iskola- és múzeumigazgató, építész Pákei Lajos szavai tanúskodnak erről a folyamatról: „Az iparmúzeum reorganizatio következtében módosult a mennyiben műipari, illetve iparművészeti irányzatot nyert azoknak a tapasztalatoknak alapján melyeket 1904 évben szerzettünk három igazgató szakiskolai igazgató társammal való kiküldetésben külföldi iparmúzeumokban való tanulmányúton és pedig a Nürnbergi, Kaiserslauterni, Stuttgarti, Kalsruhei, Aarai, Baseli, Berni, Winterthuri, St. galleni - iparmúzeumokban.” A kortárs iparművészet képviselői mellett az isztambuli udvarba is szállító, kolozsvári lerakattal rendelkező Fischer Vilmos kerámiai mellett a Balkán országainak háziipara is helyet kapott a gyűjteményben.²⁴

24 Bónis, 2003. 81–82.

A Székelyföldi Iparmúzeum, Marosvásárhely

A budapesti technológiai iparmúzeum országos gyűjtő- és képzőhellyé válását alapvetően meghatározta fővárosi elhelyezkedése és az országot lefedő társadalmi szervezetek aktív szerepe a megalakulásában. A Kolozsvári Iparmúzeum esetében az alapítók helyi magánszemélyek és szervezetek voltak. A székelyföldi iparmúzeum sem jöhetett volna létre a régió fejlesztését a fővárosból elősegíteni kívánó szervezetek és magánszemélyek nélkül. Az 1875-ben alakult Székely Művelődési és Közgazdasági Egylet feladata a székelység gazdasági és társadalmi modernizációja volt, ebbe a küldetésbe illeszkedett az iparmúzeum megalapítása.²⁵ Baross Gábor, a vasminiszter magánszemélyi támogatóként nemcsak a múzeumalapítás ügye mögé állt mint szorgalmazója és anyagi támogatója, hanem a fa- és fémipari szakiskola létrejöttében, a kereskedelmi és iparkamara Marosvásárhelyre helyezéseben is nagy szerepe volt. A múzeum a központilag irányított székelyföldi régiófejlesztés egyik „kiemelt beruházásává” vált. A város és Székelyföld határregió jellegéből adódott, hogy a balkáni országok piacaira való bejutás támogatása egyaránt megjelent a székelyudvarhelyi agyagipari iskola tanmenetében és a marosvásárhelyi iparmúzeum gyűjteményében a 20. század első évtizedének közepe táján. A „keleti”, azaz balkáni ízlés megismerésének eszköze volt a muzealizáció, a román, szerb és bolgár piacra szánt, székelyudvarhelyi iskolában készült mintadarabok bekerültek a marosvásárhelyi iparmúzeum gyűjteményébe és kiállításába.²⁶

A marosvásárhelyi iparmúzeum fenntartója 1886 és 1904 között a Székely Művelődési és Közgazdasági Egylet volt, de az intézményt az iparoktatás központosításának kései pillanatában, 1904-ben államosították. A két korszak oktatási és kiállítási profilja jelentős mértékben eltért egymástól. Az épület átadásáig terjedő években a múzeum nem töltötte be funkcióját, iskolai oktatásra alkalmas helyiségei nem voltak, a gyűjteményfejlesztés és -megőrzés nem volt megvalósítható, a kezdeti szerény lehetőségek csak egy székelyföldi háziipari kiállítás tervezgetését tették lehetővé. A múzeum és az oktatás összekapcsolása már 1886-ban felmerült ugyan, de a valódi szervezés csak az ehhez nélkülözhetetlen szervezet, a Kereskedelmi és Iparkamara marosvásárhelyi létrejöttét követően, 1890 után valósulhatott meg. Ez a folyamat egybeesett a magyarországi szakoktatási rendszer 1892-től kezdődő reformjával, amely a szakoktatás állami szintű megszervezésével, helyi nyersanyagokon alapuló ipari szakiskolák létrehozásával járt együtt, a gyakorlati túlsúlyú oktatási intézmények felügyeletének megváltozásával párhuzamosan: az ebbe a körbe sorolt Székelyföldi Iparmúzeum fenntartójává is a Kereskedelmi Mi-

---

²⁵ Uo. 25.

²⁶ Uo. 81–82.

8. kép. A Székelyföldi Iparmúzeum Kiss István által tervezett 1890-1893 között elkészült épülete. Budapesti Látogatók Lapja, VI. 1893. 8. szám. p. 8.

nisztérium vált. Az állami fa- és fémipari szakiskola megnyitójára 1892-ben került sor, az intézmény egy ideiglenes helyszínen, a több tágas terme révén oktatási feladatra alkalmas Jenei-házban kapott otthont. A múzeum ezzel párhuzamosan az iskola mintagyűjteményévé, szertárává alakult át, miközben új tára, a székely háziipari osztály nem elsősorban a bemutatást, hanem kereskedelmi feladatokat, az értékesítés támogatását kapta feladatul.²⁷ Az intézmény az új épület átadását követő egy évtizedben töltötte be valódi küldetését. Gyáripari termékek gyűjteményezésével, időszakos kiállításokkal, tanfolyamokkal segítette a város és a régió iparának fejlődését: Bernády György polgármester 20. század eleji, nagyarányú és kimagasló minőségű építkezései a helyi építőmesterek, asztalosok, fémmegmunkálók ipari tevékenységének modernizálása nélkül valószínűleg kivitelezhetetlenek lettek volna (8. kép).

A marosvásárhelyi múzeum gyűjteményeinek alakulása követte az intézmény fokozatos fejlődését. A gyűjtemény és a kiállítás a legegyszerűbb szerzők, jelentős budapesti cégek mintadarabjai, gyáripari berendezések és iparművészeti tárgyak sajátos egyvelegét alkotta. Az 1885-ös Országos Kiállítson és azt követően beszerzett alapgyűjteményt a bányá- és vegyészeti iparhoz, a kő-, agyag- és üvegiparhoz, a vas- és fémiparhoz, a fa- és bútorigarhoz, továbbá a vessző-, háncs-, sás- és szalmafonó iparhoz, a gyermekjátékparhoz,

²⁷ Uo. 56–57.

a szövő- és fonóiparhoz, a cipőkészítéshez kapcsolódó anyagminták, szerszámok, munkagépek, késztermékek, mérlegek, gazdasági eszközök alkották, amelyek bemutatására a múzeum első ideiglenes helyszínén, az 1885-ös kiállításon használt és kedvezményes áron beszerzett tárlókat és kiállítási szekrényeket használtak.²⁸ A gyűjteménybe iparművészeti tárgyak, képek és szobrok között fa- és bronzmunkák, galvanoplasztikai másolatok, építészeti elemek és tagozatok, a magyar történelem jeles személyiségeit ábrázoló gipszszobrok, rajzmintagyűjtemények, szakkönyvek, folyóiratok, katalógusok is tartoztak.

A Székelyföldi Iparmúzeum 1897-es új szervezeti szabályzata értelmében és az anyagi lehetőségek függvényében a múzeum gyűjteményei közül elsősorban a székely háziipari mintatár bővítésére, azaz kézműipari termékek beszerzésére nyílt lehetőség, amelyeket az épület megnyitásakor még csak egy kisebb emeleti teremben helyeztek el. A kereskedelmi funkció, azaz a piacra jutás támogatása fő küldetesként meghatározta a gyűjteményezést is. Különösen az 1906–1907 körüli időszakban, a székelyudvarhelyi Agyagipari Szakiskolával kialakított intenzív együttműködés hatására került a múzeumba az iskola anyagipari mintagyűjteménye, de emellett csángó-székely kézműipari gyűjtemény megvásárlására is utalnak források.²⁹

A Székelyföldi Iparmúzeum gyűjteményébe 1893 körül bekerült fazekas-termékek a megújulás, a modern formakeresés különböző útjait képviselték: a modern formaújításai és „történeti”, azaz a hódoltság korának formakincsét felelevenítő megoldásai révén országhatárokon túl is hírnevet szerzett mező-rúti Badár Balázs, vagy a fekete kerámiáról ismert Molnár Sándor szentesi műfazekas mellett meg kell említeni a marosvásárhelyi fa- és fémipari iskola első növendékei közé tartozó Bereczki Imrét, aki korongolt, barna és kék mázas, plasztikus rátétes díszű tárgyaival egészítette ki a magyar fazekasság jelenére koncentráló múzeumi gyűjteményt.³⁰ Az eredmények a mintákhoz hasonlóan az iparmúzeumba kerültek: 1906-ban már a háromszéki fazekasság hagyományos elemeinek átdolgozásáról és továbbfejlesztéséről tanúskodik Csög Sándor gyűjteménye, mely láthatóan követi a modern piaci igényeket, az egyre tőkeerősebb paraszt-polgári réteg modernizálódó ízlését.³¹ Ezek mellett találunk mives antikizáló edénycsoportot, s a keleti múzeum eredeti Ráth–Mudrony-féle koncepciójának nyomaként a balkáni piacokra, elsősorban Romániába és Szerbiába szánt árukat.³²

A keleti piacok megszerzése, azaz a bejutás terve a Balkán fiatal piacaira már az 1880-as évektől felmerült a budapesti Technológiai Iparmúzeum szervezése során. Ez a szándék a székelyudvarhelyi agyagipari iskola tanmeneté-

28 Uo. 70–72.

29 Uo. 76–77.

30 Uo. 78–79.

31 Uo. 80–81.

32 Uo. 80–81.

ben és a marosvásárhelyi iparmúzeum gyűjteményében is megjelent a 20. század első évtizedének közepe táján. A „keleti”, azaz ez esetben balkáni ízlés megismerését szolgáló, a székelyudvarhelyi iskolában készült, román és bolgár piacra szánt mintadarabok bekerültek a marosvásárhelyi iparmúzeum gyűjteményébe és kiállításába. Ezek mellett a székelyföld fazekasiparát illusztráló edények és a végzett növendékek tárgyai alkották a gyűjtemény további egységeit.³³ A piacra termelés támogatása így két hullámban, a romániai vámháború befejeződésekor, 1893-ban, majd pedig a múzeumépület átadásakor, 1906–1907-ben, a szakipari oktatási intézmények általános megerősödésének idején lett a marosvásárhelyi iparmúzeum vállalt feladata. A két hullám egybeesett a magyar nép művészetének ősi voltát hangsúlyozó motívumgyűjtésekkel, Huszka József és Malonyay Dezső működésével. Huszka 1892-es *Ornamentikai adatok a magyarok őstörténetéhez*, majd a pár évvel később megjelent *Székely ház* című kötetében a magyar díszítőművészet önállósága, annak évezredes formái mellett szállt síkra, mintáit az építészet és a ruházkodás köréből vette.³⁴ Az 1893-ban létrejött székely háziipari osztály és a régió egy másik oktatási intézményének, a székelyudvarhelyi agyagipari iskolának 1907-ben a múzeumba került mintagyűjteménye – s így az ipariskola népi ipari gyűjteményének fejlesztése – Alois Riegl elméletét tükrözte. Riegl 1894-ben Berlinben jelentette meg *Volkskunst, Hausfleiß, und Hausindustrie* (Népművészet, háziszorgalom és háziipar) című kötetét, amelyben elkülönítette a piacra termelő háziipart – azaz a székelyföldi iparmúzeumba kerülő anyagot – a saját használatra készült tárgytól, vagyis a Huszkat és Malonyayt érdeklő vernakuláris tárgykultúrától.

A marosvásárhelyi Székelyföldi Iparmúzeum és a szintén a városban működő építő-, fa- és fémipari iskola együttműködése – eltérő alapításuk, fenntartói viszonyaik és fejlődésük különbségei miatt – nem tudott a Pákei Lajos közös igazgatása alatt működő kolozsvári intézményekhez hasonló eredményeket elérni. Az oktatási segédeszközök, valójában a technológiai gyűjtemények és a közművelődési célt szolgáló tárgyanyag szétválasztása, az előbbi csoport átadása az iskolának e dichotómia első jele volt. A 1894-ben megfogalmazott koncepció értelmében az így felszabaduló helyre kerülő székely háziipari kiállítás a múzeum kettős, ízlésnevelő és kereskedelmi funkciójának kialakulásával járt volna, követve a budapesti iparmúzeumi együttes kezdetekkor koncipiált, de soha meg nem valósult, művészeti-technológiai-kereskedelmi hármasság profilú mintáját. A végső megoldás azonban mégsem ebbe, hanem a budapesti Technológiai Iparmúzeum modelljének irányába mutatott.

Az ekkoriban létrejövő két iparmúzeum – a regionális székelyföldi küldetéssel működő marosvásárhelyi, és a nevében legalábbis Erdély-részi „országos” hatáskörű kolozsvári – az 1880-as évektől megerősödő néprajzi,

33 Uo. 81–82.

34 Sinkó, 2012. 258.

etnográfiai és művészeti kutatásokban nagy forrásértékkel rendelkező régióval, Székelyfölddel és Kalotaszeggel állt kapcsolatban.

Az iskolamúzeumok és a két régió magyar etnikumának formakincsét ápoló mesterek kapcsolata azonban nem a formakincs átmentésében, hanem a vidéki mesterek továbbképzésben rejlett. Az iskola – illetve eredeti technológiai eszköz- és mintagyűjteménye által maga a múzeum is – technológiai modernizáció révén a piacon is versenyképes, állami támogatás nélkül is prosperáló iparosok kiképzését vállalta, s így a vidékfejlesztés programjába kapcsolódott, amelyben a falusi mesterek továbbképzése nagy szerepet játszott. Kalotaszeg, a falvaiból érkező fafaragók révén mintaadó szerepet játszott a növendékek és – tágabb értelemben, a múzeum gyűjteményeit megtekintő látogatókon keresztül – a társadalom egésze számára.

A Kolozsvári Iparmúzeum épületére vonatkozó tervanyag átnézése után múzeumtól szokatlan jelenségre figyelhetünk fel. Pákei Lajos tucatnál is több épületterve egyikében sem találunk raktárat, a tervező nem számolt jelentősebb gyűjteménygyarapodással és az ebből adódó jövőbeni helyigényekkel. A kiállított tárgyak relevanciáját és értékét a technikai fejlődés határozta meg, a raktározási funkció hiányát éppen az iparmúzeumok speciális feladata és gyűjtőköre indokolta, a legújabb technológiai megoldások, berendezések, szerszámok, mintadarabok bemutatása, amelyek értékét az újabb esztétikai és technológiai megoldások rögtön avulttá tették. Az intézmény folyamatosan megújuló gyűjteménygyarapítási stratégiája a múzeum fő feladatát szolgálta, nevezetesen a rendszeresen cserélődő kiállítási anyagon keresztül a modernizációt, konkrétan az iparoktatást, az új technológiák elterjesztését és a kereskedelem támogatását. Ebben a regionális szemlélet is érvényre jutott: a Kolozsvári Iparmúzeum évkönyveiben közölt adatok szerint az 1890-es években a kizárólag adományozásokon alapuló gyűjteményezés olyan technológiai jellegű mintadarabokra fókuszált, amelyek az intézményhez szorosan kapcsolódó építő-, fa- és vas- (fém)ipari iskola mellett a kolozsvári és Kolozs megyei iparostársadalom szakipari ismeretszerzését segítették.

Az állami iparfejlesztés főszereplői, Keleti Károly és Mudrony Soma 1880-ban felterjesztett *Emlékirat az iparmúzeum ügyében* című munkája foglalkozott elsőként az ízlésneveléssel, iparfejlesztéssel, kereskedelemfejlesztéssel egymással összefonódóan, múzeumi alapokra helyezve őket. A Keleti (később Kereskedelmi) Múzeum a magyar kézműipari, háziipari, iparművészeti termékek piacszerző expanzióját támogatta a szerb, román, bolgár és európai török piacokon. A Kolozsvári Iparmúzeumban őrzött távol-keleti anyag mellett a keleti piacok megszerzésének igénye a Marosvásárhelyen működő Székelyföldi Iparmúzeum profiljában is megjelent. A Kereskedelmi Múzeum mintaáru-gyűjteményének szerepét Marosvásárhelyen az iparmúzeum vette át, hasonlóan ahhoz, ahogy Kolozsváron idővel az iparművészeti tárgyak kerültek túlsúlyba. Az eredeti Keleti–Mudrony-féle koncepció egy összetett, az ipari modernizációhoz, technológiai mintagyűjteményhez, az ipari fejlődés és a kereskedelemfejlesztés eszméjéhez kapcsolódó jövőorientált múzeumként

írta le az iparmúzeumot, a Budapesten, Kolozsváron és Marosvásárhelyen megfigyelhető eltérő igények és megoldások decentralizáltan, a helyi igények és lehetőségek figyelembevételével alakultak ki.

Irodalom

Bónis

2003 Bónis Johanna: *A Székelyföldi Iparmúzeum*. Marosvásárhely, 2003.

Ernst

2008 Ernst, Wolfgang: Archívumok morajlása: rend a rendetlenségből. In: Wolfgang Ernst–Jacques Derrida: *Az archívumok morajlása – Az archívum kínzó vágya*. Ford.: Beczki Péter–Lénárt Tamás. Bp., Kijárat, 2008.

Értesítő

1890 *Értesítő a Kolozsvári Erdélyrészi Technológiai Iparmúzeum, az Államilag Segélyezett Építő-, Fa-, és Vas-Ipari Tanműhelyek s a Központi Felsőbb Szakipar-Rajziskola Működéséről az 1887/8–1889/90. Tanévben*. Kolozsvár, 1890.

1912 *Értesítő a Kolozsvári Magyar Kir. Állami Fa- és Fémipari Szakiskola és a Kapcsolatos Szaktanfolyamok Működéséről az 1911–1912. Tanévben*. Kolozsvár, 1912.

A Magyar Királyi Technológiai Iparmúzeum alapításának...

1913 *A Magyar Királyi Technológiai Iparmúzeum alapításának, fejlődésének és működésének története: 1883–1913*. Szerk.: Gaul Károly. Budapest, 1913.

Hegedüs

1881 Hegedüs L. C. m. kir. miniszteri tanácsosnak a dél-németországi iparmúzeumok s a Budapesten felállítandó műszaki iparmúzeum tárgyában tett jelentése. 1881. In: *Jelentések és javaslatok a Budapesten létesítendő Műszaki Iparmúzeum tárgyában*. Bp., 1881.

Jegyzőkönyv

1881 A Budapesten létesítendő műszaki iparmúzeum tárgyában a vallás és közoktatásügyi miniszter úrnál 1881. évi október hó 12-én tartott értekezlet jegyzőkönyve. In: *Jelentések és javaslatok a Budapesten létesítendő Műszaki Iparmúzeum tárgyában*. Bp., 1881.

Keleti–Mudrony

1881 Keleti Károly–Mudrony Soma: Emlékirat az iparmúzeum ügyében. 1880. In: *Jelentések és javaslatok a Budapesten létesítendő Műszaki Iparmúzeum tárgyában*. Bp., 1881.

Ráth–Mudrony

1881 Ráth Károly–Mudrony Soma: Az országos magyar ipartestületnek a vallás és közoktatási miniszterhez intézett kérvénye egy technológikus iparmúzeum felállítására, s a vakok budapesti intézeti házában e célra átengedése tárgyában. 1879. In: *Jelentések és javaslatok a Budapesten létesítendő Műszaki Iparmúzeum tárgyában*. Bp., 1881.

Schweinitz

1882 [Gr. Schweinitz Gyula]: *A Kolozsvárt alapítandó erdélyrészi iparmúzeum tervezete. A kolozsvári kereskedelmi és iparkamarához benyújtotta gr. Schweinitz Gyula*. Kolozsvár, 1882.

Sinkó

2012 Sinkó Katalin: Az ormanes mint nemzeti nyelv. A népművészet fogalmának kialakulása az iparművészeti múzeumokban a pozitívizmus korában. In: Sinkó Katalin:

Ideák, motívumok, kánonok. Tanulmányok a 19–20. századi képkultúra köréből. Szerk.: Király Erzsébet–Róka Enikő. Bp., 2012.

Sloterdijk

2012 Sloterdijk, Peter: A múzeum – a megütközés iskolája. In: *Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig.* Szerk.: Palkó Gábor. Ford. Balázs-Szécsi Diána et al. Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum–Ráció, 2012.

Székely

2015 Székely Miklós: Pákei Lajos kolozsvári ipariskolája és iparmúzeuma I. Építéstörténetek 1882–1904 között. *Ars Hungarica*, XLI. (2015). 1.

A m[agyar] kir[ályi] Technológiai Iparmúzeum

1896 *A m[agyar] kir[ályi] Technológiai Iparmúzeum : az 1896-ik ezeréves Országos Kiállítás alkalmából.* Közli Taborsky Ottó–Hegedüs Károly. Bp., 1896.

Vita

1957 Vita Zsigmond: A nagyenyedi kollégium múzeumának kialakulása és fejlődése. In: *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára.* Kolozsvár, 1957. 614–629.